

Badjasasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoåhpadussaj

Sisadno

Badjásasj oasse	2
Åhpadusá ulmme	4
1. Åhpadusá árvvovuodo.....	5
1.1 Almasjárvo	5
1.2 Identitiehhta ja kultuvralasj moattevuohta	
1.3 Lájttális ájádallam ja ehtalásj diedulasjvuohta.....	7
1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuohta.....	7
1.5 Vieledus luonnduj ja birásdiedulasjvuohta.....	8
1.6 Demokratijja ja oassálasstem.....	8
2. Prinsihpa oahppama, ávddánahttema ja ávddama hárráj	10
2.1 Sosiála oahppam ja ávddánibme	10
2.2 Máhtudahka fágáj hárráj	11
2.3 Vuodulasj tjehpudagá	11
2.4 Oahppat oahppat.....	12
2.5 Doaresfágallasj tiemá.....	12
2.5.1 Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme	13
2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta.....	13
2.5.3 Guodelis ávddánibme.....	13
3. Prinsihpa skávlá dájmajda	15
3.1 Sebrudahte oahppambirás.....	15
3.2 Åhpadibme ja hiebadum åhpadus	15
3.3 Aktisasj barggo sijda ja skávlá gaskan	17
3.4 Åhpadus åhpadusvidnudagán ja barggoiellemin	17
3.5 Profesjávnaaktisasjvuohta ja skávláávddánibme	17

Badjásasj oasse

Badjásasj oasse – árvo ja prinsihpa vuodoáhpadussaj le oassen oahppoplánajs, ja le mierreduvvam gånågisá resolusjåvnå baktu ragátmáno 1. biejve 2017 láhkaloahpádusájn áhpaduslágas § 1-5.

Badjásasj oasse gullu vuodoáhpadussaj Vuona rijkan. Vuodoáhpadus le vuodoskávlå ja joarkkaáhpadus. Dát gábtjtjå dav áhpadusáv majt máná ja nuora oadtju vuostasj klássa rájes mánájdásen aktan daj oahppogárvedime ja viddnofágalasj áhpadusprográmmaj joarkkaáhpadusán, gånå oase áhpadusás li vidnudagájn ja barggoiellemin.

Badjásasj oasse oahppoplánajs dárkkelappot tjielggi árvvovuodov áhpaduslága ulmmeaparagráffas ja badjásasj prinsihpajt vuodoáhpadusán. Dat sisadná dáv álgadimev, ulmmeaparagráffa diededimev ja gálmå kapihttala: 1. Áhpadusá árvvovuodo, 2. Áhpadusá, ávddánahttema j ávddama prinsihpa, ja 3. Prinsihpa skávlå dájmej hárráj. Oahppoplána fágaj hárráj tjielggi fágaj sisanov ja ulmev. Badjásasj oasse vuoset guovlov fágaj áhpadusá hárráj, ja divna fágaj baktu jáhtuj biejaduvvi áhpadusá vijdes ulme. Áhpadusá vuodon le álles oahppopládna, ja duot dát oasse le tjanádum aktij ja viertti tjoahken aneduvvat.

Badjásasj oasse tjielggi vuodovuojnov mij galggá pedagogihkalasj dájmev bájnnet álles vuodoáhpadusán. Dát le aj vuodon aktisasj barggij sijda ja skávlå gaskan. Badjásasj oasse tjielgat skávlå ja áhpadusvidnudagáj ávdåsvásstádusáv ávddama ja máhtudagá ávddánahttema hárráj divna oassálasstijda vuodoáhpadusán. Divna gudi vuodoáhpadusán barggi, vierttiji dáv vuodovuojnov adnet gå li plánajt dahkamin, tjadádime ja áhpadusáv ávddánahttemin.

Badjásasj oase oajvveulmmejuogos le divna gejn le áhpadusás ávdåsvásstodus: áhpadiddje, bagádalle, viehkkebargge, skávlåjådediddje, skávlåæjgåda, ja ietjá virgálettja skávlån ja áhpadusvidnudagájn. Badjásasj oasse gullu oahppij áhpadussaj ja aj viddnooahppij, oahppokandidáhtaj, barggogirjekandidáhtaj ja állessjattuk oassálasstijda vuodoskávlån, joarkkaáhpadusán ja állessjattugij áhpadusán. Badjásasj oasen aneduvvi buojkuldagá «oahppe», «áhpadiddje» ja «skávlå» gájkaj hárráj gudi áhpadussaj oassálassti, divna virgálettja, divna skávlå ja áhpadusvidnudagá. Áhpadiddjijáhpadussaj gullu áhpadusláhka ja guoskavasj vuodoskávlå oahppopládna, dan vuolen aj badjásasj oasse.

Badjásasj oasen le stáhtus njuolgadustjállagin sæmmi gå divna ietjá oase oahppoplánas, ja viertti dádjaduvvat dassta gå lågå áhpaduslágav ja ietjá guoskavasj njuolgadustjoahkkev mij gullu áhpadussaj skávlån ja áhpadusvidnudagán. Buojkulvissan viertti sáhka hiebaduvvam áhpadusá birra 3 kapihttalín gehtjaduvvat njuolgadusáj aktijvuodajn hiebaduvvam áhpadussaj ja sierraáhpadibmáj, oahppijárvustallamij, áhpadime organiserimij ja æjgátaktisasj barggij.

Skávlå ja áhpadusvidnudahka libá avtaárvvusasj áhpadusarená. Áhpadus dájmev arenájn le sæmmi árvvovuodo ja prinsihpajt milta, valla barggoiellema áhpadusán li muhtem gájbådusá ja rámma ma li ietjålágátja gå áhpadusán mij le skávlån.

Åhpadusvidnudagájn le, sæmme gá skávlån, ávdåsvásstádusáv jut dat åhpadus mij vatteduvvá, le åhpasduslága ja oahppoplánaj milta. Gålmååsak aktisasj bargon le guhkes dáhpe ávdedit fáhka- ja viddnoåhpadusáv aktisattjat.

Sámijn Vuonarijkan le ILO-konvensjåvnå milta stáhtus álggoálmugin. Vuodoláhka mierret stáhttá galggá láhtjet dilev vaj sáme máhtti bisodit ja ávdđánahttet sámezielav, kultuvrav ja sebrudakiellemav, mij aj bohtá ávdđån åhpaduslágan. Bádjasasj oasse guosská aj sáme skávlåj. Buojkuldahka «sáme skávlå» aneduvvá åhpadussaj mij tjuovvu sáme buohtalasj ja sæmmiárvvusasj oahppoplánav. Sáme oahppoplána gullu dajda suohkanijda ma li oassen sámeziela háldadimguovlos. Sæmme oahppoplána gulluji aj oahppijda gejna la rievtesvuohta åhpadussaj sámeziellaj ietján rijkan. Oahppe ietján rijkan gejna le rievtesvuohta åhpadussaj sámezielan, galggi tjuovvot sáme oahppoplánajt sámeziel fágan. Skávlån le ávdåsvásstádus vaj dá rievtesvuoda tjuovoduvvi.

Åhpadasá ulmme

Åhpadaslága ulmme paragraffa le náv:

Åhpadas skávlån ja åhpadasvidnudagán galggá aktisattjat sijdajn rahpat uvsájt væráldij ja boahtteáiggáj, ja vaddet oahppijda ja viddnooahppijda histávrålasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv.

Åhpadasá vuodon li vuodulasj árvo risstalasj ja humanisstalasj árbes ja dábijs, duola degu almasjárvo ja luondo vieledus, vuoŋŋana friddjavuohta, guojmmegieresvuohta, ándagisluojttemi, avtaárvvusasjvuohta ja solidaritiehhta, árvo ma aj báhti ávddån duon dán religijávnån ja iellemvuoŋnon ja ma li tjanádum almasjrievtesvuodajda.

Åhpadas galggá vijdedit diedov ja dádjadusáv nasjunála kultuvrraárbes ja mijá aktisasj rijkajgasskasasj kultuvrradábes.

Åhpadas galggá dádjadusáv vaddet kultuvralasj moattevuodas ja vieledit ájnegattja vissesvuodav. Galggá aj ávdedit demokratijav, dássádusáv ja diedalasj ájádallamvuogev.

Oahppe ja viddnooahppe galggi ávdedit diedov, máhtudagáv ja guottojt vaj máhtti rijbadit iellemin ja vaj máhtti oasev válldet bargojs ja aktisasjvuodas sebrudagán. Sij galggi ávdedit dâmadimávov, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav.

Oahppe ja viddnooahppe galggi oahppát lájttálisát ájádallat ja ehtalattjat ja birásdiedulattjat dâmadit. Sij galggi ávdâsvâssteddje oasâlasjvuodav dâbdddâ ja riektáv oassâlasstemij.

Skávlå ja åhpadasvidnudahka galggá vuosedit oahppijda ja viddnooahppijda luohâdusáv, vieledusáv ja gâjbbâdusájt ja vaddet sidjij hâsstalusájt ma ávddamav ja oahppammielav ávdedit. Gâjkkâ givseditvuogijt galggi vuostedit.

(Åhpadasláhka § 1-1)

1. Áhpadusá árvvovuodo

Áhpaduslága ulmmeaparagráffa árvo galggi liehket vuodon gá skávlå ásat ietjas dájmvav.

Ulmmeaparagráffa gávát árvojt ma tjoahkkiji Vuonarijkav sebrudahkan. Árvo li vuodon mijá demokratijaj ja galggi mijá viehkedit viessot, oahppat ja barggat aktan moattebelak ájggegávdan ja dábddåmahtes boahtteájgen. Aktisasj árvo li vuododuvvam risstalasj ja humanisstalasj árbbáj ja dábijda. Da aj vuojnnuji duon dán religijávnån ja iellemvuojnon, ja li almasjrievtesvuodajda tjanádum.

Dá árvo li vuodogierggen skávlå dájmajda. Dá hæhttuji iellen dagáduvvat ja oadtjot sisanov juohkka ájnna oahppáj skávlåaktisasjvuodan diehto gaskostime baktu ja guottoj ja máhtudagá ávddånime baktu. Árvo galggi bájnnet skávlå ja áhpadiddij æjvvalimev oahppij ja sijdaj. Dat mij le oahppijda buoremus galggá agev liehket vuodulasj vieledussan. Agev le gielldem duon dán berustime ja vuojno gaskan. Áhpadiddje vierttiji adnet ietjasa fágalasj dáj dov nav vaj ájnegattja várajda váldeduvvi buoremus láhkáj aktisasjvuoda æjvvalimen.

Sáme skávlå galggá ásadit áhpadusáv gånna le sáme árvo ja sáme giella, kultuvrra ja sebrudakiellem vuodon. Árvo ulmmeaparagráffan le aj sáme árvo ja gulluji sáme skávlåj. Sáme skávlån le ájnas adnet gájksábmelasj perspektijvav ja álgoálmukperspektijvav, ja dættodit rubbmelasj ja vuojnjalasj kultuvrraárbev ájggedábålasj máhtton, duodji/duodje/duedtie ja beraj- ja familljarelasjåvnåjn.

1.1 Almasjárvo

Skávlå galggá gátsedit vaj almasjárvo ja da árvo ma doarjju dav biejaduvvi vuodon áhpadussaj ja ålles doajmmaj.

Ulmmeaparagráffa vuodon le almasjárvo árvvogisvuolta mij vuonet divna ulmuttijn le sæmme árvo, vájku mij ietján mijáv ieret. Gá áhpadiddje vuonet huvsov oahppijda ja vuojnná ájnegis oahppev, dáhkkiduvvá almasjárvo vuodulasj árvvon skávlån ja sebrudagán.

Almasjrievtesvuodajda le almasjárvo vuodon ja le ájnas oasse riektástáhta tsiakkadusás. Da li tsieggidum gájkkåsasj árvoj nali mij gullu divnajda berustahtek gudi li, gåssta båhti ja gånna árru. Mánájkonvensjåvnna le oassen almasjrievtesvuodajs ja vaddá mánájda ja nuorajda sierra suodjalimev. Áhpadusán hæhttu liehket aktisasjvuolta almasjrievtesvuodaj, sæmme báttå gá oahppe galggi diedoijt åmastit almasjrievtesvuodaj hárráj.

Avtaárvvusasjvuolta ja dásådus li árvo maj hárráj ulmutja li rahtjam ájgi tjadá, ja ma vilák gátseduvvat ja nanniduvvat. Skávlå galggá diedoijt gaskostit ja guottojt ávdedit ma nanniji dajt árvojt. Divna oahppij galggá avtaárvvusatattjat dåmadit, ja ij aktak oahppijs galga givseduvvat. Oahppe galggi aj oadtjot avtaárvvusasj máhttelisvuodaj vaj máhtti iesjrådålasj válljimijt dahkat. Skávlå galggá vieledit oahppij moattevuodav ja láhtjet dilev vaj divna besse aktisasjvuodav dábddåt skávlån ja sebrudagán. Mij máhttep ham divna åtsådallat mij muhttijn tjuollasip ja sjaddap sierralágátja. Danen hæhttu dábddåt mijá ærásisá dáhkkiduvvi ja árvvon aneduvvi.

Ulmutja li rasje ja vigálettja. Ándagisluojtem, guojmmegieresvuolta ja solidaritietta li dáruluttja vaj ulmutja galggi ávddånit. Ájnegattjaj vissesvuolta ja oamedåbdo galggá

duodaj dáhkkiduvvat nav vaj divna máhtti ájádallat, jáhkket ja moalgget mij sidjij ájnas le. Oahppe galggi ietja rahtjat almasjárvo hárráj ja árvvaladdat gáktu duostodit vaj ij dássjiduvá.

1.2 Identitiehtta ja kultuvralasj moattevuohta

Skávllá galggá oahppijda vaddet histávrrálasj ja kultuvralasj dádjadusáv ja tjanástagáv, ja viehkedit vaj juohkka oahppe máhtta bisodit ja ávdedit ietjas identitiehtav sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuodan.

Dádjadus ietjama histávrrás ja kultuvras le ájnas oahppij identitiehtta ávdđanibmáj ja dat vaddá dábđov gullut sebrudahkaj. Oahppe galggi oahppat dábđđát daj árvojt ja árbbedábijt ma ulmutjijt tjoahkkiji rijkan. Risstalasj ja humanisstalasj dábe li ájnas oase rijka tjoahkke kultuvrraárbes ja le guovdátjin læhkám gá mijá demokratijav ávdedin. Sáme kultuvrraárbe le oasse Vuona kultuvrraárbes. Mijá aktisasj kultuvrraárbe le ávdđanam ájgij tjadá ja galggá háldaduvvat udnásj ja boahte buolvajs.

Aktisasj referánsarámma li ájnnasa vaj ájnegattja galggi dábđđát sij gulluji sebrudahkaj. Dassta sjaddá aktavuohhta ja tjadná ájnegattjaj identitiehtav stuoráp aktisasjvuohhtaj ja aj histávrrálasj aktijvuohhtaj. Aktisasj rámma vaddi ja galggi vaddet sajev moattevuohtaj, ja oahppe galggi dádjadusáv oadtjot gáktu aktan viessot máttij perspektijvaj, guottoj ja iellemdádjadusáj. Átsádallama maj oahppe oadtju duot dát kultuvrraávdđámbuktemis ja dábijs, sjaddá hábbmit sijá identitiehtav. Buorre sebrudahka le tsieggidum sebrudahte ja moattebelak aktisasjvuohhtaj.

Áhpadusá baktu galggi oahppe jasska giellaaddnen sjaddat, ja gielalasj identitiehtav ávdedit, ja adnet gielav ájádallamijda, ájádusáj báktemij, guládallamijda ja tjadnasijda iehtjádij gáktuj. Giella vaddá dábđov gullut juosik ja kultuvralasj diedulasjvuodav. Vuonarijkan le dárogiella ja sáme giellasuorge oarjjelij-, julev- ja davvisámegiella avtaárvvusattja. Dárogiellaj gulluji dásálaháj tjállemgiela girjjedárogiella ja ádádárogiella. Vuona sevvamgiella le dáhkkiduvvam állesárvvusasj giellan Vuonarijkan. Máhtto sebrudagá gielalasj moattevuoda hárráj vaddá divna oahppij árvulasj dádjadusáv duon dán moalgedimvuohkáj, ájádusájda ja dábijda. Divna oahppe galggi bessat átsádallat gá máhtti moadda giela, de le dat resurssan skávlán ja sebrudagán.

Áhpadusá baktu galggi oahppe dádjadusáv oadtjot sáme álgoálmuk histávrrás, kultuvras, sebrudakiellemis ja rievtesvuodajs. Oahppe galggi moattebelakvuodav ja variasjávnajt oahppat sáme kultuvran ja sebrudakiellemis.

Vidán álmukjuohkusin ma li tjuohtejagijt Vuonarijkan gávnum, le dálla stáhtus nasjunále unnepláhkun mijá rijkajgasskasasj vælggogisvuodaj milta: juvdá, guojna/vuonasuobmelattja, miehtsesuobmelattja, roma ja romaniálmuk/táhtara. Dá álmukjuohkusa li aj læhkám siegen hábbmimin vuona kultuvraárbev, ja áhpadusá baktu galggi oahppe diedojt oadtjot dáj álmukjuohkusij hárráj.

Ájgij tjadá le vuona sebrudahka bájnum duot dát ájggedábes ja kultuvrradábij. Mijá ájge gá álmuk le nav moattebelak gá goassak, ja gá værált tjanáduvvá lávddábut tjoahkkáj, sjaddi giellamáhto ja kultuvraj dádjadusá ájnnasa. Skávllá galggá ávdđánahttet ájnegattjaj identitiehtav, dahkat oahppijt jasska ietjasa dilláj, sæmme báttá gá galggá

gaskostit aktisasj árvojt ma li dárbulattja oassálastátjit moattevuodan, ja rabátjit uvsajt værárdij ja boahtteájggáj.

1.3 Lájttális ájádallam ja ehtalasj diedulasjvuohta

Skávlån galggi oahppe hárrjánit diehtemvájnogissan sjaddat ja gatjálvisájt bajedit, diedalasj ja lájttális ájádallamav ávdđánahttet, ja dâmadit ehtalasj diedulasjvuodajn.

Áhpadus galggá oahppijda vaddet dádjadusáv gáktu lájttálisát ja diedalattjat ájádallat. Lájttális ja diedalasj ájádallam le adnet jergav guoradalle ja systemáhtalasj vuogijn gá konkrehta praktijkalasj hástalusasj dejvadi, dáhpádusáj, moalgedimij ja máhttohamij. Áhpadus galggá vaddet dádjadusáv jut vuoge almmavuodav guoradalátjit vierttiji hiebaduvvat dasi majt sihtap guoradallat, ja vuogij válljim vájkkut dav majt vuojnne.

Jus ádâ dádjadus galggá badjánit, de vierttiji ieme ájádusá guoradaláduvvat ja lájteduvvat teorijaj, vuogij, argumentaj, átsádallamij ja duodastusáj. Oahppe galggi máhttet duov dáv diehtogáldov árvustallat ja lájttálisát ájádallat gáktu máhtto ávdđánahteduvvá. Sij galggi aj dádjadit jut sijá ietjasij átsádallama, vuojno ja vissevuoda máhtti liehket iehpedievalattja jali boasstot. Lájttális árvvaladdam gájbbet máhtov, valla vaddá sæmmi báttâ sajev juorrulibmáj ja árvvedahtesvuohtaj. Áhpadus viertti dan diehti áhtsát jæbđdavuodav ieme diedoj hárráj ja guoradalle ja kreatijva ájádallamij hárráj mij gájbbeduvvá gá le ádâ máhtov ávdđánahttemin.

Ehtalasj diedulasjvuohta le biedjat duov dáv dárbov nubbe nuppe vuosstij mij le dárbulasj jus galggá liehket árvvaladde ja ávdâsvásstediddje ulmusj. Áhpadus galggá oahppij máhtukvuodav ávdedit ehtalasj árvustallamij dagátjit ja oahpásmahtátjit sijáv ehtalasj tjuolmajda.

Lájttális ájádallam ja ehtalasj diedulasjvuohta le sihki gájbbáduv ja oasse oahppamis moatten aktijvuodan, ja dat vaddá oahppijda buorre dájdo. Praktihkalasj virgástallam ja dájdalasj barggo gájbbet aj máhtukvuodav árvvalattatjit ja árvustalátjit.

1.4 Dahkamávvo, berustibme ja diehtemvájnogisvuohta

Skávlå galggá oahppij dibddet dahkamávov vuosedit, berustimev ja diehtemvájnogisvuodav, ja dibddet sijáv átsádallat máhttelisvuodajt vuojnnet ja ájádusájt dâmadibmen dahkat.

Mána ja nuora li diehtemvájnogisá ja sihti ájttsat ja dahkat juojddá. Áhpadusán galggi oahppe bessat valjet berustimev ja diehtemvájnogisvuodav ávdedit. Máhtukvuodav gatjálvisájt bukte, guoradallat ja gæhttaladdat le ájnas gá oahppamav tjiengodi. Skávlå galggá vieledit ja ásadit máttijt vuogijt guoradallama ja dahkama hárráj. Oahppe galggi oahppat ja ávdđánit dâbdudagáj ja ájádallamij baktu, ja estetihkalasj ávdđânbuktemvuogij ja praktihkalasj dâjmaj baktu. Nuoramusájda le stâhkam dárbulasj soaptsoma ja ávdđánahttema hárráj, valla áhpadusán ábbálettat vaddá stâhkam máhttelisvuodav kreatijvalasj ja buorre oahppamij.

Kreatijvalasj ja hábbmim máhtukvuohta boannodot sebrudagáv. Aktisasj barggo arvusmahttá ádâsis ájádallátjit ja máhtukvuodav æládus bargguj, nav vaj ádâ ájádusá dâmadibmen máhtti sjaddat. Oahppe gudi hábbmin dâjmaj baktu oahppi, ávdđánahtti

máhtkuvuodav ávdđánbuktet moatte láhkáj, ja gássjelisvuodajt tjoavddet ja ádå gatjálvisájt bajedit.

Dájddaj ja kultuvrraj gulluji moadda hábbmijiddje ja kreatijva fáhkasuorge, ma vájkkudi mijá birrusijda ja sebrudakávdđánibmáj. Mijá estetihkalasj dábdudahka ávdđán gå dejvadip duojna dájna kultuvralasj ávdđánbuktemijn, ja da li buktemin ádå perspektijvajt. Dájdda- ja kultuvrraávdđánbuktema li aj ájnasa ájnegattjaj persávnålasj ávdđánibmáj. Kultuvralasj átsådallamijn le ietjanis árvvo, ja oahppe galggi bessat átsådallat moattelágasj kultuvrraávdđánbuktemijt skávllåájge tjadå.

Stuoråp perspektijva aktijvuodan le hábbmijiddje oahppamprosesså dårbulattja oahppij ávdđamij ja identitiehtaávdđánibmáj. Skávllå galggå árvvon adnet ja arvusmahttet oahppij diehtemvåjnov ja hábbminfåmov, ja oahppe galggi adnet ietjasa hábbmijiddje fåmov åbbå vuodoåhpådaså tjadå.

1.5 Vieledus luonnduj ja biråsdielasjvuoha

Skávllå galggå viehkedit vaj oahppe åmasti åvov ja mielav luonnduj, vieledi luondov ja sjaddi diedulattja dålådagå ja birrasa gåktuj.

Ulmusj le oasse luondos ja sujna le ávdåsvasstådus hådedit luondov dågålattjat. Åhpådaså baktu galggi oahppe oadtjot diedojt ja ávdđánahttet vieledusåv luondo håråj. Oahppe galggi luondov åtsådallat ja dåbdåd dav gålldon åvkkáj, åvvuj, varresvuohtaj ja oahppamij. Oahppe galggi diedulasjvuodav ávdđánahttet gåktu ulmuttij iellemvuohke vájkkut luonnduj ja dålådahkaj, ja dan láhkáj mijå sebrudagåv. Skávllå galggå oahppijt viehkedit vaj oadtju mielav gåhttitjit ja suodjitjit birrasav.

Månå ja nuora galggi dåmadit udnåsj ja ihttåsj håsstalusåjt, ja mijå boahteåjgge le gåktu boahte buolvva hådedit ednamjårbbådisåv. Globåla dålådakrievdåma, nuoskodibme ja biolåvgålasj moattevuoda masse le dajs stuoråmus biråsåjtemijs væråldin. Dåjt håsstalusåjt vierttip aktan tjoavddet. Mij dårbahip máhtov, ehtalasj diedulasjvuodav ja teknolåvgålasj innovasjåvnåv gåvnatjit tjoavddusijt ja dagåtjit dårbulasj rievddadimijt iellemvuogenim vaj ednamin iellemav máhttep bisodit.

1.6 Demokratijja ja oassålasstem

Skávllå galggå oahppijda vaddet máhttelisvuodav oassålaståtjit ja åhpatjit mij demokratijja le almmalåhkáj.

Åhpådas galggå åvdedit oassålasstemav demokråhtalasj årvoj gåktuj ja demokratijja gåktuj råddimhåbmen. Oahppe galggi oadtjot dådjadusåv demokratijja njuolgasusåj håråj ja dårbov dajs. Sebrudagås oasev vålldet måså vieledit ja dåhkkidit vuodulasj demokråhtalasj årvojt degu gasskasasj vieledusåv, gierddisvuodav, åjnegattjaj jåhko- ja moalggemfriddjavuodav ja friddja våljimijt. Demokråhtalasj årvo vierttiji åvdeduvvat oassålasstema baktu ålles åhpådasmannulagån.

Skávllå galggå demokråhtalasj årvojt ja guottojt åvdedit vuosstebiellem åvdđågåttojda ja badjelgæhttjamijda. Skávllå galggå dådjadusåv vaddet jut ulmutja ælla avtalågåtja, ja oahppe galggi oahppat rijdojt tjoavddet ráfålasj vuogijn.

Demokråhtalasj sebrudagån le ålles ålmmugin sæmme rievtesvuoda ja máhttelisvuoda oassålaståtjit mierredimprosessajda. Binneplågov suodjalit le åjnas prinsihppa

demokráhtalasj riektástáhtan ja demokráhtalasj sebrudagán. Demokráhtalasj sebrudahka suodjal aj iemeálm mugijt ja binneplágo álm mugijt. Álggoálm mukperspektijvva le oasse oahppij demokratijjaáhpadasás. Divna oassálasste skávláaktisasjvuodan vierttiji ávddánahttet diedulasjvuodav sihki binneplágo- ja ieneplågoperspektijvaj hárraj ja dahkat sajev aktisasj bargguj, dialávvggáj ja vuojnoj moattevuhtaj. Barggo sajev dahkat moattevuhtaj avta bielen ja sæbrudahttet ájnegattjav nuppe bielen gájbbet diedulasj árvvovuojnov ja profosjonála dájdo dájmadimev.

Skávlá le dakkár sadje gánná máná ja nuora átsádalli demokratijjav almmaláhkáj. Oahppe galggi bessat átsádallat sijáv guldali skávláárggabiejven, jut siján le almma vájkkudusfábmo, ja máhtti vájkkudit dav mij sidjij gullu. Sij galggi oadtjot átsádallat ja dájmadit duov dáv demokráhtalasj oassálasstemav, sihki bæjválasj bargujn fágajn ja duola dagu oahppijrádij ja ja ietjá rádeorgánaj baktu. Dialávvggá áhpaddje ja oahppe gaskan, ja skávlá ja sijda gaskan, viertti liehket vuododum gasskasasj vieledussaj. Gá oahppij jiedna gullen sjaddá skávlán, átsádalli sij gáktu ietja máhtti diedulattjat válljit. Dakkár átsádallamijn le árvvo dánna ja dálla, ja gárvedi oahppij ávdásvásstediddjij sebrudakviesádin sjattatjit.

2. Prinsihpa oahppama, ávdđánahttema ja ávdđama hárráj

Skávlán le sihki ávdđamdoajmma ja áhpadusdoajmma. Da libá aktij tjanádum ja gasskasattjat tjanádum nubbe nubbáj. Prinsihpa barggo áhpadusá hárráj, ávdđánibme ja ávdđam galggá skávlájt viehkedit tjoavdátjit dav guovtegerdak dájnav.

Vuodoáhpadus le ájnas oasse iellemájge ávdđamprosessas gánná ájnegis almatja friddjavuohta, iesjrádálásjuohta, ávdđásvástádus ja guojmmealmasjuohta le ulmmen. Áhpadus galggá oahppijda vaddet buorre vuodov dádjadittjat ietjasa, iehtjádij ja væráldav, ja iellemin allasisá buorev válljitjit. Áhpadus galggá buorre vuodov vaddet oassálastátjit juohkka suorgen mij gullu áhpadussaj, barggo- ja sebrudakiellemij. Sæmmi bále li máná ja nuora viessomin jur dálla, ja skávlá viertti dáhkkidit dav árvov mij gullu mánnávuohat ja nuorravuohat.

Áhpadus galggá álles almatjav ávdđadit ja vaddet juohkkahattjaj máhttelisvodav ietjasa máhtukvuodav ávdđánahttet. Ávdđam dáhpaduvvá gá oahppe oadtju diedoijt ja dádjadusáv luondos ja birrasis, gielas ja histávvrás, sebrudagás ja barggoiellemis, dájdas ja kultuvras, ja religijávnás ja iellemvuoynos. Ávdđam dáhpaduvvá aj átsádallamij baktu ja praktihkalasj hásstalusáj baktu áhpadattijn ja skávláárggabieje. Valjesvuohta dájnav, strukturidum ja ulmmelasj bargos gitta hækka stáhkamij, vaddi oahppijda valjes átsádallamij. Oahppe ávdđáni iehtjádij siegen ja rubbmelasj ja estetihkalasj sjuvesvuoda baktu ma ávdedit labudallamávov ja rijbadimev. Hábbmin dáhpaduvvá aj gá galluga barggi, ja gá iehtjádij siegen barggi. Hábbmiduvvi gá gæhttjali teorehtalasj hásstalusáj foarmmalij ja fáhkastáffa viehkij, ja gá adnuj válldi viehkenævoijt majna praktihkalasj dahkamusáj tjoavdi. Hábbmin dáhpaduvvá aj gá oahppe gávnadi gáktu duolla vásstedit, valla aj gá dádjada ij le agev álkkes vástádus.

2.1 Sosiála oahppam ja ávdđánibme

Skávlá galggá doarjot ja viehkedit oahppij sosiála oahppama ja ávdđánime bargadijn fágaj ja ietján skávláárggabieje.

Oahppij identitiehtta ja iesjgávvá, vuojno ja guotto hábbmiduvvi gá li aktan iehtjádij. Sosiála oahppam dáhpaduvvá sihki áhpadattijn ja ietjá dájnav baktu skávlán. Fágalasj oahppam ij máhte máskostuvvat sosiála oahppamis. Bæjválasj bargon doajmmá oahppij fágalasj ja sosiálasj oahppam aktan.

Ájádallat ja dádjadit majt iehtjáda ájádalli, dábdid ja átsádalli, le vuodo empatijaj ja ráddnavuohat oahppij gaskan. Dialávggá le guovdátjin sosiála oahppamin, ja skávlá galggá árvoijt ja dárbov gaskostit gulldaliddje dialávggás mij vuosstalasstemij duostot. Gá oahppij dejvat galggá áhpadiddje ávdedit guládallamav ja aktisasj bargov mij vaddá oahppijda jasskavuodav buktet ietjas vuojnojt ja diededit iehtjádij ávdás. Gulldalit majt iehtjáda javlli ja sæmmi bále argumenterit ietjasij vuojnojt hárráj vaddá oahppijda máhtukvuodav dámadit moattemielakvuodav ja rijdoijt, ja aktan átsátjit tjoavddusij. Divna galggi oahppat aktan barggat, doajmmat aktan iehtjádij, ja máhtukvuodav ávdedit iehtjádij aktan ávdásvástedit ja mierredit. Oahppin ja sijdajn le aj ávdásvástádus ásadit buorre aktisasjuodav ja birrasav. Nav gáktu ájnegis oahppe ásadi aktisasjuodav skávlán, vaddá aktisasjuohta ájnegattjajda soappsomav, ávdđánahttemav ja oahppamav.

Buorre dájdjo ájneggattjaj lunna le dárbulasj bisodittjat ulmusjuodjalimev j vieledusáv priváhtaiellemis. Vieledahtes ja vassjás moalggema e galgá skávlån dâhkkiduvvat. Oahppe vierttiji hárrájánit vuohkasit dâmmádit ja ávdedit diedulasjuodav ietjasa guottoj gáktuj. Moattelágásj guládallamvuoge ja teknologijja adno boannodot ja háststal sosiála birrasav. Oahppe vierttiji hárrájánit dâmadit ávdâsvásstâdusájn juohkka aktijvuodan juogu skávlån jali skávlå ålggolin.

2.2 Máhtudahka fágáj hárráj

Skávlå galggá fága åhpâdusáv årvustallat daj årvoj ja prinsihpaj milta ma li åhpâduså vuodon.

Fågalasj oahppam le guovdås j oasse åvddam- ja åhpâdusvidnos vuodoåhpâdusån. Fågaj oahppoplåna vaddi sisanov duon dån fåhkaj ja vuodon le dát definisjåvnnå máhtudagås:

Måhtudahka le máhttet åmastit ja adnet máhtov ja tjehpudagáv vaj háststaluså rijbat ja dahkamusåjt tjoavddet oahpes ja amås aktijvuodajn ja dilijn. Máhtudahka sisadnå dådjadusáv ja máhtukvuodav årvvaladdamijda ja låjttålis åjådallamijda.

Måhtudakbuojkuldagáj dådjadus viertti liehket vuodon gå skávlå le barggamin oahppoplånaj ja årvustallamin oahppij fågalasj máhtudagáv. Fågaj máhtudakulmijn viertti liehket aktisasjuohta fågaj gaskan ja doarrås fågas fåhkaj. Máhtudakulme vierttiji aj dådjaduvvat ulmmeparagråffas ja ietjå åsijs oahppoplånan.

Måhtto merkaj diehtet ja dådjadit diedoijt, buojkuldagåjt, teorijajt, åjådusåjt ja aktisasjuodajt duon dån fåhkasuorgen ja tiemåjn. Tjehpudagå li rijbadit dâmadimij jali vuogij vaj máhtti dahkamusaj barggat jali gåssjelisvuodajt tjoavddet, ja sisadnå duola dagu motorihkalasj, praktihkalasj, kognitijvalasj, sosiåla, kreatijva ja gielalassj tjehpudagáv. Måhtudakbuojkuldahkaj gullu aj dådjadus ja máhtukvuohta årvvaladdamijda ja låjttålis åjådallamijda fågáj hárráj, mij le åjnas dådjadittjat teorehtalassj runådimeijt ja praktihkalattjat barggat. Årvvaladdam ja låjttålis åjådallam le oassen guottoj åvddånahhtemis ja ehtalassj årvustallamdåjdos.

Skávlå galggå sajev vaddet tjejnõdimoahppamij nav vaj oahppe åvddånahtti dådjadusáv guovdås j elementajs ja aktisasjuodajs fågan, ja nav vaj oahppi adnet fågalassj máhtov ja tjehpudagåjt oahpes ja amås aktisasjuodajn. Fågaj bargadijn galggi oahppe dejvadit dahkamuså j oassålasstet målsudahkes dåjmajn stuoråp kompleksitiehtajn. Tjejnõdimoahppam fågajn mákså adnet máhtov ja tjehpudagåjt moatte låhkåj, nav vaj oahppe mañenagi máhtti rijbadit duon dån fågalassj háststalusån åjneggattjat ja aktan iehtjådi j.

Åhpâdiddje ja skávlå jådediddje vierttiji dåjvvåj årvvaladdat aktisasjuodav fága oahppama ja badjåssasj ulmij gaskan, årvoj ja åhpâduså prinsihpaj.

2.3 Vuodulasj tjehpudagå

Skávlå galggå låhtjet dilev ja doarjjot oahppij åvddånimev dajs vidå vuodulasj tjehpudagåjs ålles åhpâdusmannulagå tjadå.

Oahppoplåna defineri vihtta vuodulasj tjehpudagå: låhkåm, tjållem, rieknim, njålmålassj tjehpudagå ja digitåla tjehpudagå. Då tjehpudagå li oassen fågalassj mahtudagås ja dárbulassj nævo oahppama ja fågalassj dådjaduså hárráj. Da li aj åjnnasa oahppij

identitiehtha ávddánime ja soasiála aktijvuodaj harráj, ja vaj bessi oassálasstet áhpadussaj, bargojda ja sebrudakiellemij.

Vuodulasj tjehpudagáj ávddánibme le ájnas álles áhpadusmannulagán. Buojkulvissan le aktisasjvuohtha vuostasj láhkám- ja tjállemáhpadasás gitta dasi vaj máhttet láhkát gássjelap fágalsj tevstajt.

Áhpadattijn vierttiji vuodulasj tjehpudagáj liehket aktisasjvuohtha fágaj gaskan ja doarrás fágas fáhkaj. Vuodulasj tjehpudagá gulluji divna fágajda, valla fágajn le moadda rálla tjehpudagáj ávddánahtedijn. Muhtem fágajn le stuoráp ávdásvásstádus gá ietjá fágajn. Fágalsj máhtudagá ávddánibme galggá dan diehti dáhpáduvvat aktisattjat vuodulasj tjehpudagáj ávddánahttemijn fágan gáktu le tjielggidum fágaj oahppoplánajn. Áhpadiddje divna fágajn galggi oahppij doarrjot vuodulasj tjehpudagáj bargadijn.

2.4 Oahppat oahppat

Skávlå galgga oahppij viehkedit ietjasa oahppamav árvvalattatjit, ietjasa oahppamprosessajt dádjadittjat ja máhtov iesjradálattjat ámastittjat.

Gá oahppe ietjasa oahppamprosessajt dádjadi ja ietjasa fágalsj ávddánimev, de oadtju dassta iesjradálasjvuodav ja rijbadimdåbdov. Áhpadus galggá ávdedit oahppij motivasiávnáv, guottojt ja oahppamstrategijajt, ja biedjat vuodov álles iellema oahppamij. Gájbbeduvvá áhpadiddjij snivva oahppij ávddánimev tjuovvot ja vaddet sidjij dårjav mij le hiebaduvvam álldarij, állesvuoda- ja doajmmavuodadássáj.

Árvvalattadijn ietjasa ja iehtjádij oahppamav máhtti oahppe maženagi ávddánahttet diedulasjvuodav ietjasa oahppamprosessaj hárráj. Oahppe gudi oahppi gatjálvisájt bajedit, vásstadásájt áhtsát ja diededit ietjasa dádjadusáv duon dán láhkáj, máhtti maženagi aktijvalasj rállav oadtjot ietjasa oahppama ja ávddánime hárráj. Hásstalusáj bargadijn oadtju oahppe máhtov gáktu sij oahppi ja ávddáni fágan. Tjiegjalap dádjadus ávddán gá oahppe vuojnni aktijvuodav máhttosuorgijn, ja gá máhtti strategijaj valjesvuodav adnet gá ámastit, juogadit ja lajttálisát dåmadit máhto hárráj.

Vájku oahppe rahtjalisát barggi ja oahppamstrategijajt adni le muhtemijn hásstalusá gá oahppat galggi. Sivá li álu moattelágátja. Ájggomusá ávdedit máhtukvuodav iellemájge oahppamij divna oahppij hárráj gájbbet vijdes lahkanimev skávlå bieles.

2.5 Doaresfágalsj tiemá

Skávlå galggá ávdedit oahppamav dan gålmmå doaresfágalsj tiemájn álmukvarresvuohtha ja iellemrijbadibme, demokratijja ja guojmmeviesátvuohtha, ja guoddelis ávddánibme.

Dá gålmmå doaresfágalsj tiemá oahppoplánajn vuolggi ájggeguovddelis sebrudakhásstalusájs ma gájbbedi berustimev ja ratjástimev ájnegasalmatjijs ja bájkálasj sebrudagá aktisasjvuodas, nasjunálattjat ja globálalattjat. Oahppe oadtju máhtudagáv dajs doaresfágalsj tiemájs gá barggi tjuolmaj duot dát fágas. Oahppe galggi dádjadit hásstalusájt ja juorev dájti tiemájn. Sij galggi dádjadit gáktu mij máhto ja aktisasjburgo baktu máhttet tjoavddusijt gávnnat, ja sij galggi oahppat aktijvuodaj ma guoski dájmaid ja båhtusijda.

Máhtto ja diedo gávnatjit tjoavddusijt gássjelisvuodajda tiemáj hárráj gávnnuži moatten fágan, ja tiemáj baktu galggi oahppe ámastit dádjadusáv ja vuojnnet aktijvuodajt fágaj gaskav. Ulme majt oahppe galggi oahppat tiemáj, báhti ávddán fágaj máhtudakulmijn dalloj gá le ávkálasj.

2.5.1 Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme

Álmukvarresvuohta ja iellemrijbadibme doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda vaddet máhtudagáv mij ávdet buorre psyhkalasj ja rubbmelasj varresvuodav, ja mij vaddá máhttelisvuodav dagátjit ájnas iellemválljimijt. Mánná- ja nuorravuoda jagijn le buorre gávva ietjastis ja jasska identitiehtta sierraláhkáj ájnas.

Sebrudaka mij ásat buorre varresvuoda válljimijt ájnegattajda, le buorre álmukvarresvuoda hárráj. Iellemrijbadibme le dádjadit ja vájkkudit faktávrájt ma li ájnnasa gá galggá rijbadit ietjas iellemin. Ájnas le vaj oahppe oahppi dâmadit miehtemannamijt ja vuosstemannamijt, ja persávnâlasj ja praktihkalasj hásstalusájt buoremus láhkáj.

Ájggeguovddelis suorge tiemán le rubbmelasj ja psyhkalasj varresvuohta, viessomvuoge, seksualitiehtta ja sjiervve, gárev, miedijáadno, ja adno ja persávnâlasj ruhta. Árvvoválljim ja iellema sisadno, almasjgasskasasj aktijvuoda, rájajt máhttet biedjat ja vieledit iehtjádij, ja máhttet dâmadit ájádusájt, dâbdojt ja aktijvuodav gullu aj dán tiemá vuolláj.

2.5.2 Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta

Demokratijja ja guojmmeviesátvuohta doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá oahppijda máhtov vaddet demokrâhtalasj gájbbádusáj, árvoj ja spellamnjuolgadusáj hárráj, ja vaddet sidjij máhtukvuodav oassálastájt demokratâhtalasj prosessajda. Áhpáduš galggá oahppijda vaddet dádjadusáv aktijvuodas demokratijja ja guovdásj almasjrievtesvodaj gaskan degu moalggemfriddjavuohta, jienastimriektá ja organiserimfriddjavuohta. Sij galggi dádjadit demokratijjan li moadde háme, vuoge ja avddânbuktema.

Gá barggi tiemáj demokratijja ja guojmmeviesátvuohta galggi oahppe dádjadit aktijvuodav indivijda rievtesvuodaj ja vælggogisvuodaj gaskan. Indivijdan le riektá oassálasstet politihkalasj barggij, sâmmi báttá gá sebrudagán le dârbbo vaj viesáda adni riektav politihkalasj oassálasstemij, ásadibmáj ja hábbmimij siviyla sebrudagás. Skávlá galggá oahppij arvusmahttet sjattatjit aktijvalasj guojmmeviesádin, ja vaddet sidjij máhtudagáv vaj máhtti oassálasstet demokratijja ávddânahttemijn.

Áhpáduš galggá oahppijda vaddet máhtov ja tjehpudagáv duostotjit hásstalusájt demokrâhtalasj prinsihpaj milta. Sij galggi dádjadit juorev gá galggi dâhkkidit sihki ieneplágo rievtesvuodaj ja binneplágo rievtesvuodaj. Sij galggi hájjánit lájttálisát ájádallat, oahppat dâmadit gá vuojno ja ájádusá báhti vuosstálakkoj ja vieledit gá ulmutja e guorrasa. Gá tiemáj barggi galggi oahppe oahppat manen demokratijja ij le beri doahppit ja agev ij le stuoves, valla viertti ávdeduvvat ja bisoduvvat.

2.5.3 Guoddelis ávddânbime

Guoddelis ávddânbime doaresfágallasj tiebmán skávlán galggá vaddet oahppijda dádjadusav vuodulasj juores ja ávddânimvuoges sebrudagán, ja gáktu dajit dâmadit. Guoddelis ávddânimen le gatjálvis iellemav ednamin suodjalit ja udnásj almatjij darbojt huksat, váni biejestek boahhte buolvaj máhttelisvuodaj ietjasa dârbbojt huksat. Guoddelis

ávddánimen le dádjadus aktijvuodas soasiála, ruhtalasj ja birásguoskavasj dilijs. Almatijj viessomvuoges ja resurssaanos badjáni vájkkudusá bájkálattjat, guovlo ja globála hárráj.

Gå barggi tiemáj galggi oahppe ávddánahttet máhtudagáv vaj máhtti ávdåsvasstediddje válljimijt válldet ja dåmadit ehtalattjat ja biråsdiedulattjat. Oahppe galggi dådjadit ájnegattjat dåmadime ja válljima li ávkålattja. Tiemájñ li tjuolma tjanådum birrasij ja dálkådahkaj, hedjovuohtaj ja resursaj juogadibmáj, rijdojda, varresvuohtaj, dåsásasjvuohtaj, demografijaj ja åhpådussaj. Oahppe galggi oahppat aktijvuodav duot dát aspektajs guoddelis ávddánimen.

Teknologijjan le ájnas vájkkudus ulmuttijda, birrasij ja sebrudahkaj. Teknologijja máhtudahka ja diehto aktijvuodaj gaskan teknologijja ja sosiála, ruhtalasj ja birrasa bielijt guoddelis ávddánimen le guovdåtjin dán tiemån. Teknologijjaávddånibme máhttå tjoavddet gåssjelisvuodajt, valla máhttå aj buktet ådå. Máhtto teknologijja hárráj buktå dådjadusáv makkir juore ma máhtti badjánit teknologijja anedijn, ja gåktu dajt máhttå giehtadallat.

3. Prinsihpa skávlá dájmaida

Skávlá galggá duosstot oahppij luohádusájn, vieledusájn ja gájbbádusáj, ja sij galggi oadtjot hásstalusájt ma ávdđamav ja oahppammielav ávdedi. Jus galggá vuorbástuvvat viertti skávlá ásadit buorre oahppambirrasav ja áhpadimev hiebadit aktan oahppij ja sijdaj. Dát gájbbet profesjávnaaktisasjvuodav mij berus skávlá ávdđánimev.

3.1 Sebrudahte oahppambirás

Skávlá galggá sebrudahte aktisasjvuodav ávdđánahttet mij ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav gájkajda.

Ráhpadis ja doarjjo oahppambirás le vuodon positijva kultuvrraj gánná oahppe arvusmahteduvvi fágalsj ja sosiála ávdđánibmáj. Jus oahppe e jasskavuodav dábdá, máhtta dat oahppamav gáhtsat. Jasska oahppambirrasa ávdđánahteduvvi ja bisoduvvi tjielgga ja huvsulasj állessjattugijs, aktan oahppij. Skávlá barggijn, æjgádijn ja æjgátávdástiddijn ja oahppijn le ávdásstádus aktan ávdedit varresvuodav, soaptsomav ja oahppamav, ja gátsadit givsedimev ja illastimev. Bargadijn ávdedit sebrudahte ja arvusmahte oahppambirrasav, de galggá moattevuolta dáhkkiduvvat resurssan.

Oahppijoassálasstem galggá skávlá bargov vájkkudit. Oahppe galggi oassálasstet ja válldet ávdásstádusáv oahppamaktisasjvuodas majt dahki aktan áhpadiddij juohkka biejeve. Oahppe ájádalli, átsádalli ja oahppi aktan iehtjádij oahppamprosessaj baktu, guládallama ja aktisasjbargo. Skávlá galggá oahppij oahppat dáj dov vuosedit gá moalgedit iehtjádij hárráj, ja oahppat gáktu aktanbargat duon dán dilen.

Dábe ja árvo ma bájnni oahppamaktisasjvuodav, li ájnnasa oahppij sosiála ávdđánibmáj. Ráddnavuohta vaddá dábdov aktan gullut ja dahki mijáv divnajt binnebut rassjen. Gá átsádallap mij lip dáhkkiduvvam ja luohádusáv dábdđáp, oahppat árvvon adnet iehtjama ja iehtjádít. Oahppe galggi oahppat ærádisájt vieledit ja dádjadit divnajt le sadje aktisasjvuodan. Juohkka oahppen le ietjanis histávrrá, ja siján le dárvo ja ájgomusá boahteájggáj. Gá máná ja nuora dábdí vieledusav ja dáhkkidimev áhpadusán, vadda dat sidjij dábdov gullut aktisasjvuohťaj.

Gá adni duov dáv áhpadusarenáv máhtta skávlá oahppijda vaddet praktihkalasj ja iellemlahka átsádallamij ma ávdedi motivasjávnaáv ja dádjadusáv. Lahkabirrasa ja sebrudagá berustibme buktá positiviehttav skávlá ja oahppij ávdđánibmáj. Duot dat aktisasjbargo bájkalattjat, nasjunálalattjat ja rijkajgasskasattjat nanni oahppij oahppamav ájggeguoskavasj ássijn. Máhttolánudibme ulmutjij juohkka álldarin ja moattet guovlot væráldin vaddá oahppijda perspektijvajt ietjasa oahppamij, ávdđamij ja identitiehttaj ja vuoset árvov aktisasjbargos miehtáj gielalasj, politihkalasj ja kultuvralasj rájáj.

3.2 Áhpadibme ja hiebadum áhpadus

Skávlá galggá láhtjet dilev oahppamij divna oahppij hárráj ja arvusmahttet ájnegattaj motivasjávnaáv, oahppammielav ja doajvov ietjasa rijbadibmáj.

Oahppij oahppam ja ávddånibme galggá liehket guovdátjin skávlá dájman. Oahppe báhti skávláj geŋga sierra átsádallamij, ieme diedujn, guottoj ja dárboj. Skávlá viertti divna oahppijda vaddet avtaárvvusasj máhttelisvuodajt oahppamij ja ávddånibmáj, berustahtek sijá máhtukvuodas. Buorre klassajádedibme le gá dábddi ja dádjadi oahppij dárbov, liekkos aktijvuodav ja profesjonála dáj dov. Vaj oadtjot arvusmahttemav ja oahppamávov áhpadusán dárba hip moattelágásj oahppamdáj majt ja – resursajt árvvedahte rámmaj hárráj.

Skávlá vuorddemusá ájnegis oahppáj mij gullu rahtjamussaj ja rijbadibmáj vájkkut oahppij oahppamij ja vaddá áskeldimev ietjasa máhtukvuohtaj ja máhttelisvuodajda. Danen le ájnas vaj skávlá duosstu divna oahppij rahtjalis, valla almma vuorddemusáj, ja vaj áhpadiddje vuosedi profesjonála dáj dov gá oahppij oahppamav árvustalli.

Oahppe galggi tjięņudagáj duon dán fáhkasuorgen guoradallat. Gá vaddi sajev tjięņodimoahppamij, de li vieledime jut oahppij gaskan le ærásis ja sij e áhpa avta ruvva ja e ga avta álov. Dassta gájbbeduvvá diehto gáktu oahppe oahppi, majt ávdutjiis máhtti, ja gájbbet aj lahkavuodav ájnegis oahppáj. Oahppe gudi rijbadi, sjaddi sávrebu ja iesjrádálattja. Gæhttaladdam ja mieddema máhtti liehket gáll don oahppamij ja iesjdábdduj, ja oahppe galggi hasoduvvat gæhttalattatjit dalloj aj gá juorruli jus vuorbástuvvi. Skávlá ávdåsvåsstådule oahppijda jasskavuodav vaddet rájáj rasstitjit ja gæhttalattatjit juojddá mij le gåssjelis.

Árvustallam oahppij fágalsj máhtudagås vadda gávåv dassta majt oahppe máhttå, valla ájnas ájggomus árvustallamijn le aj oahppamav ja ávddånimev ávdedit. Dårkustallat ja váksjot oahppij le vájkkudus gåtsedittjat ájnegattjajt ja skávlå bargo ávddånimev. Valla dassta ij le ávkke jus e boade makkirak buorre dájma. Skávlå ja áhpadiddje vierttiji gávnnat ja hiebadit dárbov buorre diededibmáj oahppij oahppama hárráj ja hiebadahes báhtusijt duot dát árvustallam diles. Boasto adno árvustallamis máhttå vánedit ájnegattjajt gávåv ietjastis ja hieredit buorre oahppambirrasa ávddånimev.

Hiebaduvvam áhpadus le ásadibme majt skávlå dahka vaj oahppe oadtju buoremus ávkev gá máhttelis dábålasj áhpadusås. Skávlå galggå duola dagu hiebadit áhpadusáv barggovoogij ja pedagogihkalasj vuogij baktu, oahppamnævoj adnema, organiserima, ja oahppambirrasa bargo, oahppoplåna ja árvustallama baktu. Áhpadiddje vierttiji adnet buorre fágalsj dáj dov gá barggi hiebaduvvam áhpadusåjn.

Buorre árvustallam, gånå vuorddemuså li tjielggasa ja oahppe oassålassti ja gulådalli oahppama bargadijn, le tjåvda hiebadittjat áhpadimev. Áhpadiddje galggi áhpadattijn doarjjot ja bagådallat oahppij ulmijt biejatjit, vållytjit hiebalgis barggovoogijt ja árvustalåttijt ietjas ávddånimev. Skávlå viertti gårvedit buorre aktijvuodav oahppij oahppama hárráj duon dán fågan vaj áhpadus dåbdu rijbadahte ja nuohkåsit håsstaliddje.

Hiebaduvvam áhpadus gullu divna oahppijda, ja galggå nav ålov gá máhttelis dåhpåduvvat variasjåvnåj ja hiebadimij baktu oahppij moattevuohtaj aktisasjvuodan. Oahppe gænna li dårbo hiebaduvvamijda duodden dábålasj fålaldahkaj, galggi oadtjot sierraáhpadimev. Oahppe máhtti vájvåstuvvat, ja máhtti liehket gåssjelisvuoda oahppama hárráj áhpadusmannulagån. Áhpadiddje máhtti buorre dårjav oadtjot ietjå virgålattjajs håsstalusåjt gávnnatjit ja vattåtjit oahppijda dav viehkev majt dårba hi. Ájnas le oahppij ávddånime hárráj jus dájma báhti jåhtuj nav ruvva gá máhttelis gå håsstalusåjt ielvvi.

3.3 Aktisasj barggo sijda ja skávlá gaskan

Áhpadus galggá ásaduvvat aktisattjat ja dádjadusájn sijdas, ja aktisasj barggo galggá oahppij oahppamav ja ávddánimev nannit.

Buorre guládallam sijda ja skávlá gaskan buktá buorre báhtusijt skávlá bargguy áhpadusbirrasijn ja oahppij bajássjaddambirrasa hárráj. Æjgádiijn ja æjgátávdástiddijjn le oajvveávdásstádus máná bajásgiessema ja ávddánime ávdás. Sij li mánáj ja nuoraj ájnnašamos huvsulattja ja siján le máhtto mij skávláj le ávkken gá galggi doarjjot oahppij ávddamav, áhpadusáv ja ávddánimev. Skávlán le bajemus ávdásstádus ásadittjat aktisasj bagov siján. Dát merkaj æjgáda ja æjgátávdástiddje vierttiji oadtju dajt diedojt majt dárba hi vaj bešši mánáj skávlájárggabiejvev vájkkudahttet.

Sijda guotto skávlá hárráj le viehka ájnas oahppe berustibmáj skávlás ja skávlárahtjama hárraj. Æjgáda ja æjgátávdástiddje báhti skávláj duojna dájna dárbujn, vuorddemusáj ja vuojnoj skávlá ulme ja bargo hárráj. Dássta máhtti badjánit ássje ma skávláj li gássjela giehtadallat. Skávláj viertti vaddet tjielgga diedojt dassta majt máhtti fállat, ja mij le sijdas vuordedahte. Buorre ja áškáldis dialávggá le gasskasaj ávdásstádus. Skávláj viertti huomana vieledit jut divna oahppe e sáemmi viehkevev ja dárjav sijdas oattjo.

3.4 Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemijn

Áhpadus áhpadusvidnudagán ja barggoiellemijn galggá praktihkasaj átsádallamijt vaddet ja guoskasaj máhtudagáv, ja gárvedit dajda fágasaj gájbbádusájda ja vuorddemusájda ma li barggoiellemijn vuorddemin.

Áhpadus áhpadusvidnudagán le oasse áhpadusmannulagás viddnooahppijda, oahppokandidáhtajda ja barggogirjje kandidáhtajda. Duodden oadtju moattes oahppijs vuodoáhpadasán oasev áhpadusás barggoiellemijn. Fáhka- ja virggeáhpadas galggá ávddadit ja áhpadit tjiehpes, máhtulasaj, sjuggelis ja ádájádalle fáhkabarggijt. Barggoiellem le moattebelak ja vaddá árvulasaj átsádallamijt. Viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta galggi átsádallat ja oasev válldet áhpadusvidnudagá ja fága dábijs, árvojs ja kultuvras.

Oahppe, viddnooahppe, oahppokandidáhta ja barggogirjje kandidáhta e boade barggoiellemijn sáemmi máhtukvuodajn ja dárboj. Buorre aktisasj barggo skávlá ja barggoiellemija gaskan vaddá máhttelisvuodajt vaj ienebu máhtti ávdásstádusáv válldet ietjasa áhpadusás ja dábdát sij li oassen barggoiellemis ja sebrukiellemis. Aktisasj barggo buktá aj gasskasaj dádjadusáv ja ávdet áhpadusá ulmevev gárvedittjat ájnegattjajt boahteájge barggoiellemijn.

3.5 Profesjávna aktisasj vuohta ja skávlájávddánibme

Skávláj galggá liehket profesjávna fágasaj aktisasj vuohta gánná áhpadiddje, jádediddje ja ietjaj virgalattja árvvaladdi aktisasj árvojt, ja árvustalli ja ávddánahtti ietjasa bargov.

Skávláj sebrudakinstitusjávna le vælggogis ásadit ja dájmadit árvojt ja prinsihpajt vuodoáhpadasaj. Skávlájæjgádiijn, skávlájádediddijjn ja áhpadiddijjn le ietjasa rálláj milta aktisasj ávdásstádusáv ásadit buorre ávddánimevev skávlán. Sij vierttiji aktan ásadit vaj skávláj barggo tjuovvu álles oahppoplánav. Buorre ja systemáhtalasaj aktisasj barggo mánájgárde ja skávláj gaskan, ja dásij gaskan áhpadusmannulagán, ja skávláj ja sijda gaskan giehpit lávkkistagáv dáses dásáj.

Åhpadiddje le roallamodælla mij galggá jasskavuodav ásadit, ja oahppijt bagádallat åhpadusmannulagán. Åhpadiddje le ájnas oahppambirrusij mij arvusmahttá ja mávtástuhttá oahppijt åhpatjit ja åvddånittjat. Åhpadiddjes gájbbeduvvá hukso ájnegis oahppe gáktuj. Dat merkaj aj viehkedit oahppijt ma e vuorbástuvá válljimij, e dábdá ietjasa sebrudahtedum, jali gudi oajbbu oahppat dav mij le sávadahte ja vuordedahte. Gå barggi aktisasjvuoda hárráj, ja oahppij harráj vaj galggi gullut dan aktisasjvuohatj, de åhpadiddje åvdedi kultuvrav oahppamij mij vaddá oahppijda dårjav fágallattjat ja dábdot hárráj.

Åhpadiddjeprofesjåvnnån le profesjåvnbarggo aktisasj árvoj ja aktisasj åtsådime- ja åtsådallam máhttovuodujn. Profesjåvnnå ja ájnegis åhpadiddje háldat åvdåsvåstådusáv vuosedit dáj dov moattebelak gatjålvisáj. Åhpadiddje ja jádediddje åvddånahhti fágallasj, pedagogihkallasj, didaktihkallasj ja fáhkadidaktihkallasj dáj dov dialåvgå baktu ja gå aktan barggi barggoguojmij. Profosjonála dáj ddo ja åvddånibme dáhpaduvvá aktugattjat ja aktan iehtjádij. Fágallasj dáj ddo gájbbet aktelasj ådåstuhthemav. Åhpadiddjeprofesjåvnnå viertti dan diehti árvustallat ietjas pedagogihkallasj bargov vaj máhtti buoremus láchkáj dejvadit oahppij ja oahppejuohkusij.

Gåssjelis pedagogihkallasj gatjålvisájda ij le agev njuolggå vástådus. Skåvlå bargge vierttiji dan diehti dáhkkidit ietjasa árvustallammáhtukvuodav åhpadattijn. Åhpadiddje vierttiji snivva ájádallat majt, gáktu ja manen oahppe oahppi, ja gáktu sij buoremusát máhtti oahppij oahppamav, åvddånimev ja åvddamav doarjjot. Åhpadiddje gudi aktisattjat árvvaladdi ja árvustalli åhpadime planimav ja tjadådimev, åvddånahhti boandáp dádjadusáv buorre pedagogihkallasj bargos. Dát hæhttu dagáduvvat profesjåvnnå máhttovuodujn ja vuodoåhpadusá árvvovuodujn.

Profesjonála aktisasjbarggo skåvlåjn gájbbet buorre jádedimev. Buorre skåvllåjådedibme gájbbet aj jádedimfágallasj legitimitiehtav ja buorre dádjadusáv pedagogihkallasj ja ietjá hástalusájs majna åhpadiddje ja ietjá bargge dejvadi. Buorre jádedibme vuorot aktisasjbarggo ja relasjåvnnå åvddånimev tsieggittit luohadusáv organisasjåvnnån. Skåvlå jádediddje galggi vuosedit gæjnov ja ásadit dilev oahppij ja åhpadiddij oahppamij ja åvddånibmáj. Skåvlå jádediddje galggi pedagogihkallasj ja fágallasj aktisasjbargov jádedit åhpadiddij gaskan ja viehkken åvdedit buorre ja nanos birrasav gånå divna sjaddá miella barggat buoremus láchkáj. Skåvlå jádediddij dahkamus le jádedit vaj divna bessi buorre bielijt vuosedit, rijbadit bargujn ja ietjasa åvddånahttet.

Buorre skåvllååvddånibme gájbbet sajev gatjådalåttit ja vástådusåjt åtsåttit ja profesjåvnnåaktisasjvuodav gånå skåvlå barggo åvdet oahppij oahppamav ja åvddånimev. Divna bargge skåvlån vierttiji oassålasstet profesjonála oahppamaktisasjvuohatj vaj skåvllå åvddån. Dat merkaj jut aktisasjvuohata árvvaladdá árvvovålljimav ja åvddånahhtendårbov, ja adna åtsådimev, åtsådallamij tjanådum máhtov ja ehtallasj árvustallamijt vuodon dájmajda majt ulme stivrriji. Buoragit ásadum struktuvra aktisasjbargguj, doarjja ja bagádallam barggoguojmij gaskan ja doarrås skåvlåj åvdet juogadime- ja oahppamstruktuvrav.

Bæjvållåj æjvvalime oahppij ja åhpadiddij gaskan realiseriduvvi skåvlå ulme. Åhpadiddje sjaddi konkrehata åhpadusdilen åtsådallat åssijt duot dát ulmes ja árvojs. Hæhttuji agev dahkat låsep hiebadimijt mij guosská ájnegis oahppij vieledibmáj ja aktisasjvuoda vieledibmáj, doarjjot ja gájbbådusåjt buktet, skåvllåårggabiejve gaskan

dálla ja dan barggij mij gullu boahhte ájgev gárvedit. Divna oahppe ælla avtalágátja, ja mij le buoremus oahppij vuoksjuj le vuodogatjálvis ábbå åhpadusan. Dáv gatjálvisáv vierttiji divna vásstedit ádåsis juohkka bieje skåvlån.